

حکۆمەتا هەرێما کوردستانێ-عێراق

زانکۆیا زاخۆ

ڤەکۆلیتا زانستێ مرۆڤایەتی

پشکا مێژوویێ-خواندنێن ئێڤاریان

قۆناغا دووی

ڕاپۆرتەک لدۆر

(مێرینشینا هەکاری)

ئامادەکرنا قوتابی:

کاژین دلئر تمر : سنوري ناوچه يا جوگرافي

ره مزيا علي محو : ژيانا كومه لاتي جفاكي

سوزان كمال : سياسه تا ميريت هه كاري ل هه مبه ر عه شيرين كوردا .

سوزان دلشاد: پيه وه ندين ميرنشينا هكاري .

زوزان فه رهاد احمد : ميرگه ها هكاري و ده سهه لاتا وئ

ماموستای بابەتی:

د. ادريس محمد حسن

٢٠٢٤ زایینی ١٤٤٥ مشەختی ٢٧٢٣ کوردی

ناڤەرووک

پیشەکی

هه كارى ده ڤه ره كا چيايى يه ، دكه ڤيته ده ڤه را گولا وانى دا باژيرى وانى و خوشناوى ،ميرگه ها هه كارى لسه دى سيزدى زايني ل هه ريما (جوله ميرگه) كوپايته حتى وى بو ل باكورى كوردستانى په يدابويه ، هيز و ده ستهه لاتا ميرين وى هه رژ زيى مه زن تا ده ريا (وانى)ى ڤه گرتبوو، زورجاران ل روژهه لاتى ژى ده ستهه لاتا وان دگه هشته (سه لماس و خوى) .(١)

ئه ف ميرگه هه هه ريمه كا چياي پيكهاتبوو، دشيا خو ژدوژمني خو ب پاريزيت و بژيت و ژبه ر هندى هندى دهات بهيزتردبوو و ده وله تا عوسمانى ژڤى ميرگه هي دترسيان ژبه ر هند گه له ك جاران له شكه رى خودهنارتنه ل سه گوندى ده وروبه رين ميرگه ها هه كارى و كاڤل دكرن ، ره وشه نبيرى كوردان ژوى هه ريمى ده ريخستن ژبه ر هيريش و زولم و زورداريا عوسمانيا ، خه لك هه وارا خو دگه هانده ميرگه ها هه كارى و هيزا ڤى ميرگه هي هندى دهات زيده تردبو هيزا له شكه رى وى ژى ژ چل هزاران زيده تر بوو.(٢)

ژلايه كي دى ڤه ده وله تا سه فه وى ژڤى ميرگه هي دترسيان ژبه رهندى هنده ك جاران ب له شكه ره كى مه زن هيرشى ڤى ميرگه هي دكربه لى پا هه ر ميرگه ها هه كارى سه ر به خوبو به رامبه رى عوسمانيا و سه فه ويا خو پاراستيه ئه ڤى ژى بتاييه تي سه رده مي مسته فا پاشاي هه كارى كو ئه ف ميرگه هه گه له ك ب هيزكه فتبوو.(٣)

١-شرفخان البدليسى ، شرفنامه ، ترجمة: محمد جميل الملاء أحمد الروزبيانى ، ط٢، دارموكريانى (أربيل :٢٠٠١) ، ص٢٢٧.

2- orhan kiliç, klasik döneminde osmanli idari sisteminde hükümet sancakları: hakari hükümeti örneği, (XIV turk tarihi kongresi) ankara: 2002, s 711.

٣- احمد بن على المقريزى ،السلوك لمعرفة دار الملوك ، تحقيق: محمد مصطفى زياده ، دار الكتب الوثائق القومية (القاهرة: د. ت)ج٢،ص ٤٦٧.

هه رچه نده میرگه ها هه کاری دوماهیا سه ر ده می عوسمانیا ندا ناڤی وی نه مابوو ، به لی ده وله ت هه تا ئه ڤرو که نه شیانه ب تمامی ده ست ب سه رڤی هه ریمی دابگریت.

دناڤ کوردان‌دا بنه مالا میرین هه کاری ب خانه دانی ناڤی وان چوبوو، وه کی پاشا و مه زنین میران د هاتنه نیاسین و بو خه لکی خو خه م و خور و شه لکه ربوون ، هه می ئه و باژیروگوند ین ل بن ده ستهه لاتا وان به ره ف ئافه دانیی دبرن و بزاڤین بلند کرنا ئاستي ژین و ژیارا خه لكي دا، و پویتهب ريك و بان و بازرگانیا ولاتی خودا و گرنگی ب زانست و زانیاری ددا و ریز ل زانا و چاکی که را دگرتن ، قوتابخانه و مه لبه ندین فیربونی ئاڤادان دکرن.(۱)

ژناڤداترین میرین وان:

۱-میر ئه سه ده دین موسا کوری مه نگه لان: ل ده می هاتنا مه غولان بو ده ڤه ری میری میرگه هي.

۲-میرعماده دین موجلة: کونه ڤیی میر ئه سه ده دین بوو، ب وی چه ندی هاتبو نیاسین کو گه له ك حه ز ژ زانست و زانینی دکر، ریز ل زانایا دگرت و قوتابخانه و ڤه دکرن.

۳-میر عزه دین شیر هه کاری: ل ماوه یی سالین (۱۳۷٦_۱٤۱۹ز) فه رمانره وایی یاکری ، زور ب هیز و شیان و خودان ده ستهه لات بوو، ته یمورله نگ دان پیدان ب ده ستهه لاتا وکر بوو، هه رژبه ر هندی دگوتنی (پاشایی مه زن) میرگه ها هه کاری پشتی وي سه رده می هه ر ب هیز مایه ڤه و ل سه رده می عوسمانیا ژی دا میرین وان خودان ده ستهه لات بوون. (۲)

۲-ابن شداد ، تاريخ الملك الظاهر ، تحقيق: احمد حطحيط (فيسبادان: ۱۹۸۳)،ص۳۳۲.

۳-زرار صديق توفيق ، القبائل والزعامات القبلية الكردية في عصر الوسيط ، موكريانى (أربيل:۲۰۰۷)،ص۳۷-۳۵.

سنور و ناڤچەيێن جوگرافى يى ميرگه ها هه كارى ديار كرنا تخويبيت سياسييت ميرگه ها هه كارى شوله كى ب ساناهى نينه چنكى جوگرافيناس و كه ريده يا به حسى فى چه ندى نه كريه، هه روه سا تخويبيت فى ميرگه هى بنه جه نه بوون و ل دويف هيز و لاوازيا ميرگه هى گوهورين بسه ردا دهاتن زيده بارى ڤێ چه ندى گه له ك بزه حمه ته كو ڤه كولينان خو بهيليته ب هيفيا وان چارچووفيت جوگرافيڤه ئەويێت جوگرافيناسيت موسلمانا بو ميرگه ها هه كارى پشتى كەفتنا ده وله تا عه بباسى ل نيڤه كا چه رخى ١٣ زايينى ديارکرين چونكى هنگى ناڤى هه كارى بو وى چارچوڤى جوگرافى دهاته گوتن ييێ ل پاشه روژى گيانەكى سياسى ب ناڤى به (هدينان) يان (ئاميدى) تيدا په يدابووى. ب رامانه كا دى ئه و جهى ژێده ريت ئيسلامي وه ك (هه كارى) ددەته نياسين د راستى دا ميرگه ها به هدينانه كو پايته ختى وى باژيرى (ئاميدين) بوو.

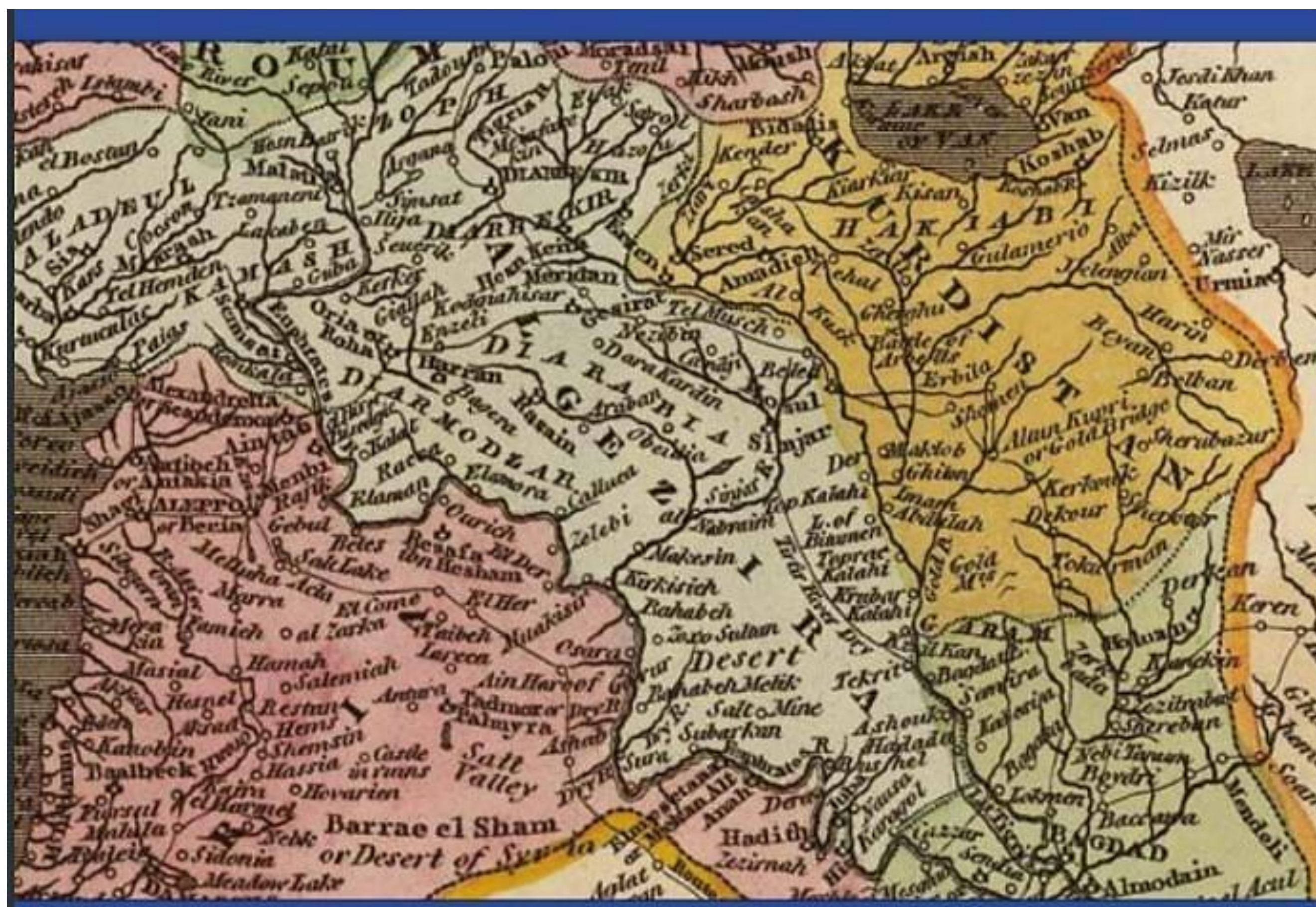
سنوور و ناڤچەیا جوگرافی

هەکاری ناڤچەکا سە ختە و رێگوبانیەکا تەنگ و دژوار هەیە کو دکەڤیتە ناڤا زنجیرە چیایەکێ تێک ئالییای و چر ، دکەڤیتە دناڤبەرا هەردوو هەریمێن ئەرمینیا و ئازەربایجان (ئیبن فەزلوللا عومە ری ۲۰۰۱، ۳/۱۳۲) ، ژبەری رووخانا خەلافەتا عەبباسی ناڤچەیەکا بەرفرەهـ بخوڤە گرتبوو و میرێن وێ ل سەر ئاستێ جیهانا ئیسلامی گەلەک ناڤودەنگ بوون و بەشداری د چالاکیێن جەنگێ سەلیبیان دا کربین ل پشتی رووخانا دەولەتا ئیلخانی هەتا جەنگێ چالدێران ئانکو هەتا نزیکی دوو سەدە تا رادەیەک ب بەراورد د گەل سەردەمێ دیگە بارودوخێ سیاسی گورانکاریی بخوڤە دیتیە ، چونکی هەر پشتی رووخانا دەولەتا ئیلخانییان ململانێ دناڤبەرا میران و پاشی دروستبوونا دەولەتا جەلائیری و شالاوێن تەیمور لەنگ ل دوماهیا سەدا هەشتێ یا کوچی/ چواردەیی زایینی و دروستبوونا هەردوو دەولەتێن قەرەقویونلو و ئاق قویونلو و دوماهیجار دەولەتا سەفەوی و ململانێ یا دگەل دەولەتا عوسمانی وەساکرن کو هەتا رادیەکێ نەئارامییا سیاسی ناڤچەیێ بگریت .

ژ روویێ ئیداری ڤە هەکاری یا کەفتی دناڤبەرا ئازەربیجان ل روژهەلات و ویلایەتا وان ل باکوور و ناڤچەیا جزیرە ل روژئاوا و ویلایەتا موسل ل باشوور، د ماوەیێ وان دوو سەدەیان دا ژبەرکو قەوارەیەکێ سیاسی ب ناڤێ میرنشینا هەکاری زوربەیا دەمان هەبیە ژبەرهندێ د وی ماوەی دا ب هیز بووە ل باکوور سنوورێ وێ هەتا دەوروبەرێ وان و بگرە زێدەتر ژی چووە ، بشیوەیەکێ گشتی کومەلەک هۆکار کاریگەری بسەر سنوورێ ڤێ میرنشینێ دا هەبوو ژوان ژی هەر دەمێ

میرنشینا هەکاری میرەکێ بهیز هەبا، دشیا سنورێ خو بپارێزیت نە وەکو بەشەک ژ وێ بهێتە دابرین ، ل دەمەکێ دا ئەو میرەنە دناڤبەرا خودا کەفتبوونە کیشەیێ دا کو گومان تێدا نینە خزمێن ئێکودو بین یان ئەو بی دە ستێ دەرەکی وەکر سنوورێ وێ بچووك ببیت .

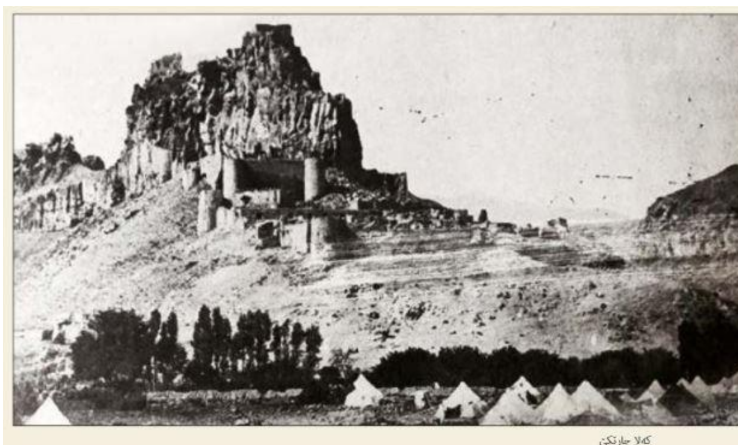
د هەمی رەوشاندا شارێ جوولەمێرگ بنگەهێ گرنگێ میرنشینا هەکاری بووە ، قەلایەکا سەرسەخت بووە و ل سەر چیایەکێ تایبەت بخوە کو زیێ مەزن بەرامبەربووە ئەو بنگەهە ل بەرامبەر سوپادا گرتیە و تە نها تیرێن دوژمنێت وان بێن گەهشتینێ و ئەڤێ ڤیای بگەهیتێ دڤیابا ب حەبلەکێ سەرکەفتبا .

مێژویا مێرنشینا هەکارێ

دماوێ نێزێکی دوو سەدان دا ، ئانکو پشتی شکەستنا دەولەتا ئیلخانی یا مەغولی ل سالا (٧٣٦ـك /١٣٣٥ز) ل کوردستانێ و ئیرانێ و عیراقێ و ئەفغانستانێ هەتا شەرێ چالدیران ل سالا (٩٥٠ك/١٥١٤ز) توشی گورانکارییێت سیاسیەکا مەزن ببو د ئەوێ ناوچەی دا ، ب شێوەکی گشتی

ده سپیکا ئاڤاکرنا میرگه ها هه کاری ل جوله میرگی بو پشتی هیرشا مه غوولا ل سه ر ده ڤه ری و که فتنا باژیری به غدا ل سالا ١٢٥٨ ز. دزفریت ، ئو ئەڤ میرگەهە روله کی مه زن ل چه رخیت پشتی که فتنا به غدا هه تا ده سهه لاتا ئوسمانی ل ١٥١٤ ز. هه بوو حه تا چه نده کی کو ناڤی میرگه هی ب ناڤی کوردستانی ڤه گریدایی بوو و میریت وی ب ناڤی (مه لکی کوردستانی و میری کوردستانی) دهاتنه نیاسین. پشتی ده سهه لاتداریا ئوسمانی ل کوردستانی ب ته ڤاهی و نه خاسمه میرگه ها هه کاری که فتینه د ره وشه کا نویدا و بوونه مه یدانا هه ڤرکیی د ناڤبه را هه ردو ده وله تیت ئوسمانی و سه فه وی دا ئو ئەڤ چه نده سیمایی سه رپشکی ره وشا میرگه هی بوود قوناغا ١٥١٤-١٥٨٦ دا ئانکو ژ چاخی میر زاهد بەگێ ، هەتا دوماهیا حوکمێ میر زەینەل بەگی ، و ل دەمێ عەشیرەتێن هەکاری رولەکێ مەزن د وان شەراندا هەبوو ، و هەروەسا میرێت ڤێ قوناغێ نەخاسمە میر زەینەل بەگ هەڤرویشی هەڤرکیەکا مەزن بوون دگەل عەشیرەتێن پنیانشی یا ژوری.

کەلا چارێکێ

سیاسەتا میریت هه كارى ل هه مبه ر عه شيره تيت كوردا

ميريت هه كارى د بنه جهكرنا حوكمى خوه دا پشتگه رميت عه شيره تيت كوردا بوون، هه روه سا ئه وا د شه ريت خو يێتت ناڤخويى و ده رڤه ييدا مفا ژ فان عه شيره تا دكر بو ميناك بدليسى دبيژيت: كو مير زه ينه ل به گى ب هاريكاريا پاريزگانى كه لا (باى) مه حمود ئاغايى سلبى (سلهى؟) و هنده ك عه شيره تيت دى دژى بابى خوه مه لك به گى رابوو و شيابوو هه يامه كى حوكمى ژ وى بستينيت ژلايى خوڤه مير (سه يد محه مه دى) ب پشته ڤانيا عه شيره تا پنيانشيا شيا زه ينه ل به گى ژ سه ر حوكمى راكه ت لى چ پينه چوو كو ئه ڤى عه شيره تى به رى خوه ژ سه يد محمه دى وه رگيرا، نه خاسمه ده مى ميرى نافبرى ژلايى ده سهه لاتا ئوسمانيڤه هاتيه گرتن بدليسى دبيژيت: كو سه روكى پنيانشيا هەر ژ ميژه دڤيا كو مالباتا سه يد محه مه دى ژ رهو ريشال هه لكيشيت، ژبه ر هندى كورى مه زنى سه يد محه مه دى ب ناڤى يه عقووب به گ ته سليمى

والين ئوسمانێ ل وانى كر و ئه و دگه ل بابى خوه د زيندانێ ڤه هاتنه كوشتن ، ژ لايه كى ديڤه پشتى زه ينه ل به گى حوكم ل هه كارى وه رگرتى (١٥٥٢) - (١٥٨٦)، كه فته د هه ڤركيه كا دريژدا دگه ل سه روكى عه شيره تا پنيانشا ژورى شاهقولى بليلان و كوريت وى و ئه ف هه ڤركيه هه روه ك مه گوتى ب جودابوونا ده ڤەرێت سەلماس

و سوماى ژ ميرگه ها هه كارى ب دويماهيهاتن ژلايى خوه ڤه عه شيره تا ئه رتويشى ژى روله كى مه زن د بوويەرێت سياسييت ميرگه ها هه كارى دا.

هوزێن كوردا ل هه كارى

نفشى سه رپشكى خوجهيت ميرگه ها هه كارى كوردن، ئو ئه ف مللە ته ل سه ر باژيريت سه رپشك و هه ژماركا مه زن ژ عه شيره تا پارفه ببوون چ عه شيره تيت كوچه ر و گه روك بن يان ژى ييت خوجه ڤان ، عه شيره ت رولى سه رپشك د ژيانا سياسى و ريڤه برنا ميرگه هيدا هه بوو، د چ ژيده رادا نه هاتيه كو كه سه كى (نه كورد) پوسته كى سياسى

يان ريڤه به ريى د ميرگه هيدا وه رگر بيت. عه شيره تيت خانى و ئه رتويشى و پنيانشى به ركه تيترين عه شيره تيت كوردا ل هه كارى ده ڤه رى بوون ئه و هه ردو عه شيره تيت دويماهيى دراستى دا دوو فيرداسيونێت عەشيرەتينه كو ژ كومەكا عەشيرەتێن بجويک پێک دهاتن و ئەرتەيشێ ژ عەشيرەتێن :

ئەرتويش خوجه، گرافيان، زيدكان گه ودان ، ما مخوران ،شيدان، شه ره فان، قوشويريان، ژيركى، ئالان ئيزدينان، خه ليلان ،خابشتان، مه همه د پيران، و هاجان ئاڤاادبوون (٥٠) ، ئو ئه ڤى عه شيره تى ناڤى خوه ژ گوندى ئه رتويش ئه وا دكه ڤيته تخويبى قه زا چه لى وه رگرتيه ب ره نگه كى سه رپشك ئه ف عه شيره ته ل ده ڤه ريت ئه لباق شاتاخ گورپينار (خاوه سور) بيت الشباب و ده ڤه ريت تخويبى د ناڤبه را وه لاتيت ئيراق و توركيا دا نەخاسمه ل

ده قه را چه لى دژين

ژلایی دیڤه عه شیره تا پنیانش ژی ئیك ژ عه شیره تیت مه زنیت کوردا ل هه کاری بوو ئو ئه ڤ عه شیره ته ل سه ر دو پشکا یا پارفه کری بوو پنیانشیت ژیری و پنیانشیت ژوری ل سه ر پنیانشیت ژوری ئه ف عه شیره ته ل ده ڤه ریت سومای و سه لماس ئاکنجیبوون و سه روکی وی شاهقولی بلیلان شیابوو

ئەوێ بکەتە سەنجەقەك د چارچوڤی میرگە هێ دا و ل پاشەروژێ کورێن وی شیان ئەڤێ سەنجەقێ بکەنە میرگەهەکا خوسەر و ب ئێکجاری ژ میرگەها هەکارێ جودا بکن.

پەیوەندیێن مێرینشینا هەکاریێ

ل سالا (٨٠٧ك/١٤٠٤)دەمێ تەیمور لەنگ مری ، قەرەیوسف ل وی دەمی هاتبو دەرێخستن ژ کوردستانێ ، عزدین شێر. ، بێ هیچ ئاریشەیەکی دەستهەلاتا وی ب دوماهیک هات لسەر هەکاریێ ، بەلێ ب مرنا تەیمور لەنگی نەشیا پارێزگاریا سنورێ دەستهەلاتا خو بکەت ، قەرەقوینلوو بوونە جێگرێ تەیموریان، ب. ئەڤێ چەندێ قەرەیوسف ل سالا (٨٠٧ك/١٤٠٤)ز ل وەلاتێ شامێ گەریایە ، هەر بشێوەکێ بلەز هێرشا خو بەردا لسەر میر عزەدین شێر ، و د ئەنجام دا حاکمێ وانا راوستان د شەری دا و بتەمامێ شەر کەفتە بن ئارمانجا قەرەقوینلوو، قەرەیوسف بەرامبەر پەیوەندیێن هەکاریێ هێرشکرە لسەر بوو هەکاریێ، بەێ نەشیا ژناڤ ببەت ، ژبەر هندێ میر عزدین شێر دەستهەلاتا وی لسەر هەرێمێ بەردەوام بوو ، ئەڤە ژی رێک ژ میر عزدین نەگرت مو ب نهێنی پەیوەندیێن خوو دگەل تەیموریان ببەستت و گرێدەت ،

وەکی حافز ئابوری مێژووناسێ تەیمور ڤەگێرایە کو " ل سالا (٨٠٩ك/١٤٠٦ز) میرزا ابوبکر دەمێ ل تەروێزێ بوو، بەرامبەر تاعون چوتە شەنەب غازان ، میر عزدین فەرمان ژ میرزا ابو بکر کر ل بارەی قەرەیوسفی و پێکڤە گفتوگو کرن، و گوت : میر قەرەسوف دوژمنێ نە هەردووکانە و ئەڤروو لەشکەرێ تورکومان ژ دەرڤە کوم کرینە و لەشکەرەکێ بهێزە و میرێن تورکمان گشتی هەمی دگەل هاوپەیمانن، و د ئەنجام دا میرزادە میرانشا و میرزادە ابو بکر(کور و تەتەوێ تیمورلەنگی) و میر عزدین، پەیمان گرێدان ژبو ئەنجام دانا شەری دگەل قەرەیوسفی.

ژيانا كومەلايەتی(جڤاكی) دەڤەرا هەكارێ

دەڤەرا هەكارێ ژلایێ نەتەوێ ڤە دوو نەتەوە تێدا دژیان ، پلا ئێكێ ژ نەتەویان كو زورترین و گرنگترین نەتەوێ كورد بوون و پشتی نەتەوا كورد نەتەوێ توركومان دهێت كو ئەڤ نەتەوە ژێ رئژا وان ژی گەلەگ بوون،

دەستپێكێ دێ بەحسی نەتەوا كورد كەین :

نەتەوێ كورد :

گرنگترین رەگەز و زورترین دانیشتیوانا دەڤەرا هەكارێ كورد بوون و ژ كوردان پێكهاتبوون هەر ژ كەڤندا رەگەزێ كوردان ل ئەڤێ دەڤەرێ دژیان عومەری مێژونڤێس میرێ جولەمێرگێ ب مەزنترین میرێ كورد هەژمارتیە و خەلكێن وێ كوردبوون و ل گەرمیان ڤەگوهاستنە ژ بو جهەكێ دی و ژیانا وان د بارەێ سەخت و دژوار دا دەرباز بوویە ، و ابو بكر تارانی د پەرتوكا خودا بەحس دكەت زڤرینا ئەسكەندەرێ میرزا بو ئازەربایجانێ و پشتی هنگێ میران و سەروكانێ بەدلیسی و اخلات هاتینە راسپاردن، دەمێ شێخ حەسەنی چەمشوگەزەک یێ تورە و عێجزە و ژ نەتەوێ كوردان عێجزە هەر ژبەر هندێ دڤیا هێرشێ بكەتە لسەر دیاربەكرێ جهێ عوسمان قەرەیلولوكی،

ئەم نەشێن لدیڤ پیڤەرێ نووکە بەحسی بارێ کومەلایەتیا جڤاکێ بکەن ، بەلێ دیار و ئاشکەرایە د ژیانا سیاسەتی دا دەرباز بووینە و رووڵەکێ گرینک هەبون د ژیانا سیاسی دا، سولتان ابو سەعید (٧٣٦ك/١٣٣٧ز) پشتی دەستهەلاتا ئیلخوانی مەغولی ل ایرانێ و کوردستانێ ل وی دەمی حەز لسەر بەغدا خاتونا هەڤژینا شێخ حەسەنی جلائیری کریە ،. و دگەل هندێ ئەو سولتانە بوینە موسلمان ، و بو دوماهیک جار پشتی لدیڤ رێکا ئیسلامێ کەتیە و لدیڤ عورف و عادەتی مەغولا ئەڤ ژنە هاتیە بەردان و خواستیە.

خیەتا سەروکتەشیرەکێ کورد (ئەلیاس) ژ ئینترنێتێ

ژناڤچونامیرگه ها هـه کاری

ئەو دەمی هەلومەتێن بەرفرهیێ سەربازی یێن دەولەتا
عوسمانی دەستپێکرین بو ژ ناڤبرنا میرگەها بوتان هەر
ل وی دەمی بریارا ژناڤبرنا میرگەها هه کاری ژی دان
ل سالا ١٨٤٧ نورولابەگ ملکەچیا خوبودەولەتاعوسمانی
راگەهاندول سالا١٨٤٨ عوسمانیان بریاردان نورولابەگ
دەستسەربکەن راستەوخو بودەڤەرەکی بهێتەڤەگوهاستن
ژلایێ عوسمانیانڤه حکوم لی بهته کرن.

ژێدەر :

١–درويش حسن يوسف هروری : بلاد هكاری .

٢– ابن الاپیر : الكامل فی التاریخ.

٣–زرار صدیق توفیق : الكورد فی العصر العباصی .

٤–محمد امین زكی : خلاصه تاریخ كرد و كردستان .

٥–شرف خان البدلیس : شرفنامه .

٦_ محەمەد بایراقدر: ئیدریسی بەدلیسی، وەرگێڕان: شکور مستەفا، سەنتەری برایەتی،(هەولێر:١٩٩٩).

٧_ عەبدول غەفور مەلا عەلی: راو وشکار لەجیهاندا، وەزارەتی رۆشنبیری،(هەولێر:١٩٩٨).

٨_ عبدالرحمن قاسملو: کوردستان وکورد، بنکەی پێشەوا، (ب.ش:١٩٧٣).

٩_ صالح قەفتان :مێژووی نەتەوەی کورد، چاپخانەی(سلمان الاعظمی)،(بەغدا:١٩٦٨).

١٠_ ابن الاثیر: عزالدین ابو حسن علی بن ابی الكرم محمد الجزري الكردی(ت ٦٣٠ه/١٢٣٢م)
الكامل في التاريخ، دار صادر، (بیروت:١٩٨٠).